

ROZWÓJ I WYCHOWANIE DZIECKA

W WIEKU PRZEDSZKOLNYM I SZKOLNYM
– PERSPEKTYWY I PROBLEMY

REDAKCJA NAUKOWA:
JOLANTA KARBOWNICZEK
ANNA BŁASIAK
EWA DYBOWSKA

AKADEMIA IGNATIANUM W KRAKOWIE
WYDAWNICTWO WAM
KRAKÓW 2015

Spis treści

Wstęp	9
CZĘŚĆ I	
Działania wspomagające rozwój dziecka w przedszkolu	
MIROŚŁAWA BRASŁAWSKA-HAQUE	21
Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka	
BEATA WOŁOSIUK	33
Wspomaganie rozwoju mowy dziecka	
MAŁGORZATA KWAŚNIEWSKA	49
Dziecko zdolne w przedszkolu. Propozycja sposobu diagnozowania	
MARTYNA SZCZOTKA	67
KATARZYNA SZEWCZUK	
Rodzic partnerem w procesie adaptacji dziecka trzyletniego do przedszkola	
WERONIKA PUDEŁKO	89
Problemy w rozwoju emocjonalnym dzieci z zaburzeniami logopedycznymi	
CZĘŚĆ II	
Wybrane sposoby oddziaływań wychowawczych, dydaktycznych i profilaktycznych w przedszkolu i szkole	
MARIAN BURSZTYN	105
Znaczenie wartości w wychowaniu dziecka	

- 115 IRENEUSZ MARIAN ŚWITAŁA
Szkoła wobec zachowań ryzykownych
dzieci i młodzieży
- 133 MAŁGORZATA LUBIENIECKA
Wychowanie dziecka a muzyka.
Znaczenie wychowania muzycznego w środowisku
rodzinnym, przedszkolnym i szkolnym
- 151 ANNA KOWALCZYK
Uczeń zdolny wyzwaniem dla współczesnego
nauczyciela
- 167 MAGDALENA GROCHOWALSKA
Zobowiązania wychowawcze nauczyciela
wobec dziecka w przekonaniach studentów
edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej
- 183 KRYSZYNA CHAŁAS
Cierpienie dzieci i młodzieży – perspektywa
aksjologiczna – dydaktyczne zadania
dla nauczycieli
- 201 MARTA BUK-CEGIEŁKA
Integralne wychowanie dziecka w edukacji
wczesnoszkolnej w świetle podstawy
programowej
- 217 BEATA BUGAJSKA-JASZCZOŁT
MONIKA CZAJKOWSKA
Nowy wymiar komunikacji na zajęciach
z edukacji matematycznej
- 235 ANNA STELIGA
Rysunek „Dom – Drzewo – Osoba”
jako technika pomocnicza
w pracy dydaktyczno-wychowawczej
nauczyciela

CZĘŚĆ III

Przedszkole i szkoła wobec zmian społecznych i wyzwań edukacyjnych

URSZULA ORDON	263
IZABELA ORDON	
Wizerunek współczesnego nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej w Polsce w obliczu zachodzących zmian społecznych	
JOANNA LENDZIAN	277
ALEKSANDRA DYMIŃSKA	
Wielokulturowość nowym wyzwaniem edukacji przedszkolnej w Polsce	
JOANNA JEMIELNIK	297
Wybrane edukacyjne i wychowawcze aspekty kształcenia we współczesnej szkole muzycznej	
DOMINIKA JAGIELSKA	313
Problemy edukacji szkolnej w Polsce w latach 2007-2012 w oczach współczesnych polityków	
RADOSŁAW CHAŁUPNIAK	329
Neutralność światopoglądowa a katolickie wychowanie w polskiej szkole	
JOWITA BERDZIK	353
Janusz Korczak – nauczyciel wszech czasów	
Zakończenie	365

Wstęp

W każdym rozwijającym się społeczeństwie, niezależnie od poziomu cywilizacji i kultury, dzieci stanowią bardzo ważny podmiot troski i zapobiegliwości rodziców, a także zorganizowanego systemu wychowania oraz kształcenia. Istotne znaczenie w ich rozwoju, wychowaniu i funkcjonowaniu oprócz środowiska rodzinnego odgrywają dwie placówki oświatowe – przedszkole i szkoła, które swoim wieloaspektowym i wielostronnym oddziaływaniem przyczyniają się do kształtowania dziecięcej osobowości oraz przygotowują uczniów do dalszego życia w demokratycznym społeczeństwie. Wychowanie wobec dynamicznych zmian kulturowych, społecznych, ekonomicznych ulega monolitycznej metamorfozie w rodzinie, przedszkolu i szkole. Postępująca globalizacja, silnie akcentowana technologizacja współczesnego społeczeństwa, iluzja wolności i permissywności, zanik wartości aksjologicznych i autorytetów, restrukturyzacja rodzin, eurosieroctwo, patologie społeczne oraz brak właściwej koncepcji wychowania to poważne dylematy ponowoczesnego świata, w którym wykreowanie jednostki na dobrą, życzliwą i sprawiedliwą, a zarazem pełnomocną, samodzielną i krytyczną jest dla rodziców, wychowawców i nauczycieli wielkim i trudnym wyzwaniem. Rodzina, przedszkole i szkoła jako aktywne środowiska wychowawcze powinny pamiętać o tym, że mają wspólny cel – dobro jednostki. Ich zadaniem jest prowadzić ucznia krok po kroku ku sukcesom wychowawczym, nawet niewielkim, które pomogą przełamać lęk, stres, pomogą odzyskać wiarę we własne siły, w ludzką życzliwość oraz nauczyć go tolerancji i altruistycznego poszanowania innych osób. Przygotowany tom oscyluje wokół problematyki zachodzącej „tu i teraz”, wiąże się z wychowaniem i kształceniem jednostki w rodzinie, przedszkolu i szkole, dotyczy wieloaspektowości i wielopłaszczyznowości jej ujęć, stanowi interdyscyplinarną refleksję poznawczą.

Różnorodność zaprezentowanych tekstów w trzech rozdziałach i ich interesująca analiza świadczą o dogłębnym zainteresowaniu podejmowanym tematem wszystkich Autorów, którzy w sposób niezwykle interesujący zapoznają czytelnika z teoretycznymi, praktycznymi i empirycznymi kontekstami.

Publikacja składa się z trzech części. Pierwsza część dotyczy działań wspomagających rozwój dziecka w przedszkolu. Wiek przedszkolny to okres intensywnego tempa rozwoju, którego harmonijny przebieg oddziałuje na późniejsze lata życia i funkcjonowania jednostki. Wychowanie w tym czasie powinno polegać na dostarczaniu bodźców stymulujących, wspomaganiu rozwoju dziecka we wszystkich jego sferach, tj. fizycznej, umysłowej, społeczno-emocjonalnej, wyrównywaniu braków rozwojowych, spowodowanych różnymi przyczynami i uwarunkowaniami. Wspomnianą część otwiera interesujący artykuł M. Brasławskiej-Hague, w którym został zaprezentowany indywidualny program pracy terapeutycznej, prowadzonej w poradni psychologiczno-pedagogicznej z dzieckiem czteroletnim, wykazującym deficyty rozwojowe, cechy autyzmu i zaburzenia mowy. Autorka rzetelnie przedstawiła procedurę diagnozowania rozwoju, formy pomocy i wsparcia, założenia programowe, analizę przypadku oraz bardzo ciekawe wyniki skuteczności podejmowanych dwuletnich działań zespołu specjalistów. Tematem wspomagania rozwoju mowy dziecka zajęła się Beata Wołosiuk, która zachęca czytelnika do refleksji nad uwarunkowaniami genetycznymi mowy, rolą środowisk: rodziny, przedszkola i szkoły w jej rozwoju, ich zorganizowanych i zamierzonych działań. Proponuje ciekawe ćwiczenia, wskazuje także na instytucjonalną współpracę rodziców w stymulowaniu komunikacji werbalnej ich dziecka. Diagnoza i stymulowanie rozwoju dziecięcych zdolności to kolejne kwestie podejmowane przez Małgorzatę Kwaśniewską. Każde dziecko stanowi niepowtarzalną i odrębną jednostkę o określonej strukturze osobowości, wymaga swoistego, indywidualnego podejścia i traktowania, określenia jego mocnych i słabych stron. Autorka, opierając się na teorii inteligencji wielorakich Howarda Gardnera, proponuje narzędzie diagnozujące zdolności przedszkolaków, które ułatwi nauczycielowi indywidualizować ich zróżnicowany rozwój. Adaptacja dziecka do przedszkola ma ogromny wpływ na dalszy jego rozwój oraz proces wychowania i funkcjonowania w życiu. Sposoby radzenia sobie z nową sytuacją, jaką jest pójście do nowej placówki, nawyki, jakie wówczas się kształ-

tują, pierwsza samoocena dziecka związana ze sprawdzeniem swojej samodzielności i sprawności, a przede wszystkim wsparcie rodziców jako partnerów adaptacyjnych, decydują o radzeniu sobie i powodzeniach w czasie kolejnych – nowych sytuacji szkolnych. Priorytetową rolę rodziców w przygotowaniu dziecka do pełnienia funkcji przedszkolaka oraz czynniki ułatwiające i utrudniające proces adaptacji na przykładzie badań empirycznych przedstawiają Martyna Szczotka i Katarzyna Szewczuk. Autorki zwróciły szczególną uwagę na zaangażowanie rodziców w ten proces, ich działalność w tym zakresie oraz na opinię dotyczącą zajęć adaptacyjnych oferowanych przez placówkę. Występujące problemy emocjonalne u dzieci w wieku wczesnoszkolnym spowodowane różnymi przyczynami, w szczególności logopedycznymi, są tematem artykułu Weroniki Pudełko, która przeprowadzając badania empiryczne, wykazała zależności pomiędzy zaburzeniami emocjonalnymi a zaburzeniami mowy, uzyskując niezwykle interesujące wyniki. Dzieci z zaburzeniami logopedycznymi muszą się zmierzyć z takimi problemami jak: niepokój, poczucie niższej wartości, osamotnienie w grupie. Oczekują one wsparcia ze strony rodziny, nauczycieli, logopedów.

W drugiej części publikacji zatytułowanej *Wybrane sposoby oddziaływań wychowawczych, dydaktycznych i profilaktycznych w przedszkolu i szkole* na uwagę zasługuje tekst Mariana Bursztyna dotyczący znaczenia wartości w wychowaniu dziecka, które mogą być ujmowane jako cenne, godne pożądania i wyboru, ważne oraz doniosłe, stanowiące cel ludzkich dążeń. Dla wychowania stanowią one kategorię aksjologiczną, która pomaga jednostce odnaleźć właściwą orientację w tym, co jest dla niej i dla społeczeństwa istotne oraz cenne. Wartości mają nie tylko charakter subiektywny, ale wyznaczone są przez obiektywne właściwości. Od najmłodszych lat należy u wychowanka kształtować system wartości, przygotować go do samego poznania istoty wartości i wolnego ich wyboru. Autor słusznie podkreśla w tym względzie najważniejszą rolę rodziny, która jako naturalne środowisko wychowawcze musi o to zadbać. Współcześnie obserwuje się w niej kryzys wartości, szereg dewiacyjnych zachowań, leseferystyczne wychowanie, zaspokajające tylko potrzeby materialne, a zaniedbujące duchowe, anemię emocjonalną, relatywizację wartości oraz filozofię pozornego, łatwego życia. Szkołę, jako placówkę oświatową stojącą wobec wielu negatywnych zjawisk, zagrażających harmonijnemu rozwojowi ucznia, na podstawie badań empirycznych

w środowisku wiejskim i miejskim przedstawił Ireneusz Światała. Autor zwrócił uwagę na kryzys wartości i autorytetów, wychowanie zaprogramowane na sukces o typowym wymiarze behawiorystycznym. Z artykułu dowiadujemy się o rodzajach zachowań ryzykownych, występujących u dorastających uczniów z gimnazjum, ich diagnozie, przyczynach, uwarunkowaniach i profilaktyce, o strategiach profilaktycznych, konstruowaniu programów profilaktycznych i ich wnikliwej analizie oraz o współpracy szkoły z rodzicami. W problematykę obecności muzyki w wychowaniu i jej znaczenia w środowiskach: rodzinnym, przedszkolnym i szkolnym wprowadza Małgorzata Lubieniecka. W bardzo koherentny sposób interpretuje tak istotne we współczesnym świecie relacje człowiek – muzyka – wychowanie. Przedstawia założenia, metody, formy i twórców wychowania muzycznego oraz nurty: estetyczno-pedagogiczny i muzyczno-dydaktyczny. Interesującą częścią publikacji jest ukazanie rodziny jako podmiotu w rozwijaniu piękna świata muzyki, kreatora percepcji muzyki, rozwijanie zainteresowania muzyką, muzykalnością, troska o rozwój artystyczny dziecka i kultywowanie tradycji muzycznych. W przedszkolu oraz szkole istotne jest scalanie obszaru aktywności muzycznej z potrzebami, potencjałem uzdolnień muzycznych, zainteresowaniami dzieci oraz dążenie do tego, aby muzyka stała się dla nich cenną wartością. Poprzez śpiew, słuchanie muzyki, ćwiczenia i zabawy rytmiczne, zajęcia muzyczne i ich formy, grę na instrumentach, swobodną improwizację w tych placówkach wdrażamy do aktywnego uczestnictwa w życiu muzycznym, rozwijamy wrażliwość muzyczną oraz różnego rodzaju predyspozycje muzyczne. Autorka odwołuje się także do twórców Krakowskiej Koncepcji Wychowania Muzycznego, którzy na podstawie psychologii, teorii i praktyki pedagogiki muzyki oraz estetyki przeprowadzili szereg badań dotyczących wykorzystania na zajęciach skutecznych metod nauczania muzyki. Pracą nauczyciela z uczniem zdolnym, jego predyspozycjami w tym zakresie, nowymi wyzwaniem oraz diagnozą dziecięcych uzdolnień i doбором właściwych metod pracy zajęła się Anna Kowalczyk. Jej badania empiryczne przeprowadzone w podkrakowskich szkołach wskazują przede wszystkim na ukierunkowanie profilu dziecięcych uzdolnień, dzięki którym wysoki poziom rozwoju struktur poznawczych, inteligencji, twórczej wyobraźni oraz profesjonalizm i talent pedagogiczny nauczyciela, doskonalenie i doszkalać, indywidualizacja potrzeb uczniów zdolnych, dobór treści

oraz praca w grupach i niekonwencjonalne rozwiązania zapewnią sukces edukacyjny w tym zakresie. Magdalena Grochowalska z kolei prezentuje wybrane uwarunkowania procesu wychowania dzieci w wieku przedszkolnym, zwraca szczególną uwagę na rolę nauczyciela i jego kompetencje zawodowe w zakresie organizowania społecznego środowiska wychowawczego w placówce przedszkolnej. Poprzez niezwykle ciekawe badania empiryczne dotyczące zobowiązań wychowawczych nauczycieli wobec dziecka w przekonaniach studentów edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej Autorka uzyskała opis ich indywidualnych przekonań, które w przyszłości będą wyznaczać sposoby organizowania społecznej przestrzeni wychowawczej. Poznała również opinie na temat ich swoistego umiejscowienia przyszlých nauczycielek edukacji przedszkolnej i innych osób w świecie społecznym przedszkola oraz rodzaje wzorców optymalnych działań przez nich przyjmowanych. Istotę stanowiło przy tym wyznaczenie odpowiednich zadań, elastyczność ich rozwiązywania, wielostronność oddziaływań w relacjach wychowanek – wychowawca, wywoływanie zmian w samym wychowanku i kształtowanie jego osobowości. Wielkie zainteresowanie czytelnika niniejszej publikacji może wywołać artykuł Krystyny Chałas na temat cierpienia dzieci i młodzieży, ujętego z perspektywy aksjologiczno-dydaktycznych zadań nauczyciela. Cierpienie zostało przedstawione jako holistyczny, wielostronny element egzystencji człowieka. Jako jednostkowe, osobiste doświadczenie, dynamiczne i głębokie, wieloaspektowe i wielowymiarowe jest faktem oczywistym i powszechnym, może być czynnikiem rozwoju osobowości i duchowości. Autorka wskazuje tutaj na źródła cierpienia we wszystkich jego aspektach, na złożoność, rodzaje, przyczyny oraz określa postawę wobec cierpienia. Dla dzieci i młodzieży stanowi ono ze względu na wiek rozwojowy bolesne, intensywne doświadczenie o wymiarze zewnętrznym, tj. smutek, żartwienie, żal, ból fizyczny, oraz o wymiarze duchowym, wymagającym kunsztu pedagogicznego, poznania rozmiaru i przyjęcia odpowiedniej postawy. W tym kontekście Krystyna Chałas wymienia szereg szczegółowych zadań dla nauczyciela. Problematykę integralnego wychowania dziecka w edukacji wczesnoszkolnej, w jej aspekcie teoretycznym i praktycznym, podejmuje Marta Buk-Cegiełka, opierając się na podstawie programowej kształcenia ogólnego dla pierwszego etapu edukacyjnego. Odwołując się do nadrzędnego celu edukacji wczesnoszkolnej, czyli wspomaganie rozwoju w zakresie poszczegól-

nych sfer, podkreśla wszechstronność i możliwości ich integrowania z sobą. Posługując się warstwicową teorią rozwoju i wychowania S. Kunowskiego, dokonuje analizy, poszukując jednocześnie odpowiedzi na szanse i poziom integralnego wychowania, jakie stwarza realizacja aktualnej podstawy programowej w klasach I-III szkoły podstawowej. Współczesny nauczyciel musi sprostać wymaganiom dzisiejszych czasów i podjąć wysiłek rozwijania umiejętności uczniów w zakresie komunikowania się w różnych sytuacjach edukacyjnych i społecznych. Od poziomu i skuteczności komunikowania zależeć będzie w przyszłości jakość funkcjonowania jednostki. Wzajemne porozumiewanie się, przekazywanie myśli, uczuć, wiedzy pomiędzy podmiotami procesu edukacyjnego oraz przygotowanie uczniów do samodzielnego podejmowania dialogu, rozwiązywania problemów, kształtowania umiejętności i nawyków oraz wartościowania i oceny poprzez dialog wpływają na aktywność w negocjacjach dotyczących rozumienia pojęć i różnych sytuacji matematycznych. Nowy wymiar komunikacji na zajęciach z edukacji matematycznej, poparty badaniami empirycznymi, zaprezentowały Beata Bugajska-Jaszczołt i Monika Czajkowska. Autorki wskazują na typowo behawiorystyczne podejście nauczyciela do rozwijania swoistych umiejętności komunikacyjnych ucznia na tym obszarze edukacyjnym, na bariery oraz brak konstruktywnego prowadzenia dialogu, dawania szansy uzyskania wielostronnego porozumienia oraz na niemożność ujawniania swoich realnych poglądów matematycznych, dążeń, wyjaśnień i sądów. Zastanawiają się nad racjonalną organizacją i planowaniem pracy dydaktyczno-wychowawczej z tego obszaru, podjęciem odpowiednich działań zapewniających skuteczność wielokierunkowej komunikacji matematycznej. Anna Steliga w interesujący sposób przedstawia rysunek jako badawczą metodę projekcyjną, technikę „Dom – Drzewo – Osoba”, którą stosuje się w pracy z dziećmi w celu ich uwewnętrznienia się, spostrzegania samego siebie i innych, budowania własnej tożsamości i wzajemnych relacji. Stan emocji, przeżyć, myśli, umiejętności motorycznych odzwierciedla w dużym stopniu dziecięcy rysunek, a zaprezentowana technika pozwala na określenie poziomu integrowania osobowości, dojrzałości oraz efektywności podejmowania samodzielnego działania. Każdy element ma istotne znaczenie, ukazuje sytuacje rodzinne i role życiowe, cechy osobowościowe, konkretne sytuacje i swoiste odczucia.

Wielokierunkowe zmiany strukturalne, organizacyjne, programowe i metodyczne w przedszkolach i szkołach oraz ich dynamika stały się podstawą do przedstawienia trzeciej części tomu. Dyskusje i polemiki wśród nauczycieli, rodziców, pracowników naukowych, oświatowych, pedagogów, psychologów, a także innych osób zainteresowanych tematem wychowania dziecka w prezentowanych środowiskach świadczą o jego priorytetowym znaczeniu i motywują do krytycznych refleksji pedagogicznych.

We współczesnym świecie dziecko jest pod opieką wychowawców i nauczycieli, którzy stają się inicjatorami pracy dydaktyczno-wychowawczej w szkole, tworząc jej wizerunek edukacyjny. Od nauczyciela wymaga się zatem profesjonalizmu, kompetencji, talentu pedagogicznego, odpowiednich cech osobowościowych sprzyjających dziecku i jego adaptacji do nowego środowiska, twórczości oraz innowacyjnego podejścia do procesu nauczania i wychowania. Urszula Ordon i Izabela Ordon ukazują portret współczesnego nauczyciela, stojącego w obliczu takich zmian. Jest on niepewny własnych możliwości i nie znajduje potwierdzenia swoich wartości, zwłaszcza że ciągle pojawiają się nowe wyzwania, obowiązki i problemy do rozwiązania. Zawód nauczyciela według Auterek staje się podatny na deformacje, takie jak: rutynizacja działań oraz utrata dystansu do własnych zachowań. Nauczyciel ma do pokonania wiele przeszkód i trudności. Jako prawdziwy wychowawca jest nie tylko zwykłym pośrednikiem między wiedzą i uczniem, między programem nauczania i wychowaniem ucznia, lecz jednostką wychowującą, która uczy i przekazuje wartości swoim stylem, swoimi manierami, swoją osobowością i zaangażowaniem. Wielokulturowość jako nowe wyzwanie dla edukacji przedszkolnej oraz jako model edukacji otwartej na odmienność kulturową i interakcje przedstawiają Joanna Lendzion i Aleksandra Dymińska. Międzykulturowości czy wielokulturowości nie uznaje się za nowy atrybut kształtowania współczesnego społeczeństwa, ale jednak dokonujące się przemiany społeczne, ekonomiczne i polityczne, kryzysy, wojny, możliwości komunikacyjne są następstwem zróżnicowania kulturowego. Wychowanie można ujmować w tym względzie jako przygotowanie do pracy i zgodnego współżycia w społeczeństwie etnicznego pluralizmu. Zakres działań powinien obejmować: programy edukacyjne, nauczanie bilingwalne i bibliokulturowe, model edukacji w środowisku zamieszkania oraz wielokulturowe kompetencje działania. Silnie akcentuje także

współistnienie, wzajemne wzbogacenie się kultur, których podstawą jest rozwijanie własnej tożsamości kulturowej, tolerancji oraz kształtowanie postawy otwartości na wszelką inność drugiego człowieka. Istotne jest także przygotowanie do poszanowania, akceptacji, twórczego wyeksponowania różnic w obrębie własnej społeczności, a także w odniesieniu do osób z innego kraju. Jak podkreślają Autorki, różnorodność wielokulturową poznają już dzieci w wieku przedszkolnym, w którym stopniowo nabywają umiejętności nawiązywania i utrzymywania kontaktów z rówieśnikami, dorosłymi, osobami niepełnosprawnymi, przedstawicielami innej narodowości i rasy. Coraz częściej zwraca się uwagę na składniki wielokulturowości: empatię, serdeczność, elastyczność ról, szacunek, postawę interakcyjną, tolerancje dla niejednoznaczności, umiejętności, takie jak znajomość języków obcych oraz komunikowanie się. Wszelkie działania edukacyjne związane z międzykulturowością i wielokulturowością powinny sprzyjać takiemu rozwojowi jednostek, które będą stawały się świadomymi i twórczymi członkami wspólnot, poczynając od rodzinnej i regionalnej, aż do europejskiej i światowej, otwartymi na odmienną kulturę i wszelkie interakcje. Zarówno wielość różnych kultur, jak i możliwość wspólnego bycia obok siebie pomimo różnic, współpraca, współdziałanie, umiejętność tolerancji, otwartość na odmienną pomagają dzieciom w lepszym zrozumieniu podobieństw i odmienności narodowościowych. Na edukacyjne i wychowawcze aspekty kształcenia we współczesnej szkole muzycznej zwraca uwagę Joanna Jemielnik. W związku ze zmianami dotyczącymi powstania nowych mediów i powszechnym zjawiskiem remediacji występują przeobrażenia w świadomości odbiorców sztuki muzycznej. Szkoła muzyczna to miejsce przygotowujące dzieci do świadomego uczestniczenia w życiu muzycznym, miejsce, w którym rozwijają one artystyczną osobowość, zdolności i zainteresowania muzyczne oraz swoiste pasje muzyczne. Podjęcie w niej kształcenia muzycznego stawia rodziców przed wieloma wyzwaniem edukacyjnymi i wychowawczymi oraz stwarza wiele różnorodnych problemów. Autorka proponuje skonstruowanie programów dla uczniów o różnych predyspozycjach i zdolnościach muzycznych, zachęcając przy tym do aktywności muzycznej, podejmowania wielu zadań artystycznych, wzajemnej współpracy i wspólnego muzykowania. W politykę edukacyjną wprowadza czytelników artykuł Dominiki Jagielskiej, która ukazuje problemy współczesnej edukacji szkolnej,

funkcjonujące w świadomości polityków należących do czterech partii: PiS, PO, PSL, SLD, mających istotne znaczenie dla życia publicznego w latach 2007–2012. Autorka uważa, że fundamentem podejmowania decyzji o kierunku pożądanych zmian jest diagnoza stanu zastanego, czyli wszelkiej działalności zorganizowanej, w tym przypadku działalności politycznej. Edukacja obejmuje ogół wielowymiarowych działań oraz procesów służących wychowaniu i kształceniu osób czy grup społecznych. Jest to proces wielostronny, wielofunkcyjny, interdyscyplinarny i nieustanny. Oddziałuje na jednostkę oraz stanowi komponent wyposażenia jej w wiedzę i umiejętności. Edukacja szkolna wymaga zatem zmian, którym podlega. Jej rzeczywisty obraz w dobie reformowania oraz programy wyborcze zostały poddane wnikliwej analizie. Oceniono przede wszystkim w kilku obszarach sytuację współczesnej edukacji szkolnej, która niestety w ujęciu tych partii nie napawa optymizmem. Ksiądz Radosław Chałupniak oscyluje wokół współczesnego kryzysu wychowania, który ujawnia się w dowolnej interpretacji zasady neutralności światopoglądowej. Przedstawia wieloznaczność pojęcia neutralności światopoglądowej, spory wokół niej oraz jej implikacje w teorii i praktyce dla wychowania odbywającego się w środowisku szkolnym. Autor twierdzi, że mimo chaosu wartości i zasad, różnych form czy prób deprecjonowania wychowanie katolickie jest aktualną, ciekawą i znaczącą propozycją dla rozwoju dziecka. W swoich interesujących rozważaniach odwołuje się do koncepcji odizolowania dzieci od wpływów światopoglądowych, filozoficznych czy religijnych J.J. Rousseau, zasady neutralności światopoglądowej szkoły w ujęciu B. Milerskiego. Szkoła to przede wszystkim miejsce odpowiedzialności światopoglądowej i edukacji aksjologicznej, miejsce na otwartość jej rozumienia, a nie na zamknięty sposób pojmowania. Ostatnim artykułem zamykającym ten tom jest przybliżenie czytelnikom przez Jowitę Berdzik postaci Janusza Korczaka jako nauczyciela wszech czasów. Jego pedagogika jest typem liberalnej refleksji o wychowaniu, opartej na idei sumienia i autoodpowiedzialności, uwolnionej od przesadnego moralizmu. Autorka, przedstawiając jego działalność, zasady wychowania dzieci, podkreśla uniwersalność Korczakowskich idei oraz ukazuje wizję nauczyciela – opiekuna – wychowawcy, który rozumie potrzeby dzieci, wnika w ich wewnętrzny świat, poznaje ich zainteresowania i marzenia, inspiruje do dialogu i wszelkich działań, dbając w dużym stopniu o jakość edukacji.

Odnosi się do profesjonalizmu i talentu pedagogicznego nauczycieli, ich predyspozycji do wykonywania tego zawodu, podkreśla cechy osobowościowe oraz zasadę partnerstwa i solidarności w wychowaniu. Zwraca szczególną uwagę na kompetencje i twórczość oraz wolność wychowanków i wychowawcy.

Mamy nadzieję, że teksty zaprezentowane w niniejszym tomie przynajmniej w części staną się podstawą do podjęcia dyskursu pedagogicznego na temat wychowania dziecka w różnych środowiskach naukowych, na konferencjach, seminariach, debatach, wzbogacą wiedzę nauczycieli praktyków, studentów studiów pedagogicznych, słuchaczy studiów podyplomowych, konsultantów metodycznych oraz innych osób zainteresowanych tą niezwykle interesującą i ciągle aktualną problematyką.

Jolanta Karbowniczek

CZĘŚĆ I

Działania wspomagające rozwój dziecka w przedszkolu

Mirosława Brasławska-Haque

Lubelska Szkoła Wyższa w Rykach

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka

Early
Support
of Child
Development

W artykule przybliżono formę zajęć terapeutycznych, którą jest wczesne wspomaganie rozwoju dziecka. Wczesne wspomaganie rozwoju to interdyscyplinarne podejście umożliwiające objęcie specjalistyczną opieką dziecka i jego rodziny. Zajęcia tego typu są prowadzone od czasu wykrycia deficytów rozwojowych do czasu rozpoczęcia przez dziecko nauki w szkole. Ponadto, omówiono procedurę diagnozowania rozwoju oraz przedstawiono założenia programowe pracy terapeutycznej. Zaprezentowano także efekty dwuletniej pracy zespołu specjalistów: psychologa, pedagoga i logopedy z dzieckiem z deficytami rozwojowymi realizowanej w poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Streszczenie

dziecko, wczesne wspomaganie, rozwój, terapia, zaburzenia rozwojowe

Słowa kluczowe

Article introduces a form of therapeutic activities with young children, which is to support early child development. Early support of development of an interdisciplinary approach allowing the extension of specialist care of the child and his family. Such classes are taught from the time of detection of developmental deficits in a child until they start school.

Summary

In addition, the article discusses the procedure for diagnosing the child and the assumptions of the therapeutic work program. It also presents the effects of two years of work by a team of specialists: a psychologist, a teacher and a speech therapist with a child with developmental disabilities realized in psychological and pedagogical counseling.

Keywords toddler, early support, development, therapy, developmental disorders

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 3 lutego 2009 roku¹ szczegółowo określa warunki organizowania wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka. Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka najczęściej rozumiane jest jako wszechstronna stymulacja jego rozwoju psychofizycznego. Stymulacja rozwoju małego dziecka to natomiast świadome, systemowe oddziaływanie specjalistów i środowiska rodzinnego na wszystkie jego sfery poznawcze w celu optymalnego niwelowania skutków zaburzeń².

Wczesne wspomaganie rozwoju może być realizowane w szkołach, przedszkolach, poradniach psychologiczno-pedagogicznych, w ośrodkach opieki zdrowotnej, rehabilitacyjnych itp. Warunkiem prowadzenia tego typu zajęć jest możliwość realizacji wskazań zawartych w opinii o wczesnym wspomaganie rozwoju dziecka, tj. odpowiednio przygotowani specjaliści, właściwa baza dydaktyczno-rehabilitacyjna. Specjaliści prowadzący zajęcia z dzieckiem tworzą tak zwany zespół wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka. Zespół jest powoływany przez dyrektora placówki, który najczęściej jest także koordynatorem pracy zespołu. W skład zespołu wchodzi osoby posiadające przygotowanie do pracy z małymi dziećmi o zaburzonym rozwoju psychoruchowym. Zwykle jest to

¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 lutego 2009 r., Dz.U. nr 23, poz. 133.

² Por. J. Cieszyńska, M. Korendo, *Wczesna interwencja terapeutyczna*, Kraków 2013, s. 15.

pedagog (w szczególności: oligofrenopedagog, surdopedagog, tyflopedagog), psycholog, logopeda i inni specjaliści – w zależności od potrzeb dziecka i jego rodziny (często jest to także rehabilitant).

Do zadań zespołu należy przede wszystkim opracowanie i realizowanie z dzieckiem i jego rodziną indywidualnego programu wczesnego wspomaganie oraz analizowanie skuteczności podejmowanych działań. Indywidualny program jest tworzony na podstawie opinii o wczesnym wspomaganie rozwoju, która jest wydawana na wniosek rodziców (bądź prawnych opiekunów dziecka) po badaniu dziecka w poradni psychologiczno-pedagogicznej. Do wniosku dołączana jest także dokumentacja lekarska o stanie zdrowia dziecka. W opinii zawarta jest diagnoza medyczna, psychologiczna, pedagogiczna i logopedyczna, wskazane są odpowiednie formy udzielanej pomocy dziecku i rodzinie oraz zawarte jest uzasadnienie decyzji Zespołu Orzekającego o wydaniu opinii o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka.

Zajęcia w ramach wczesnego wspomaganie rozwoju organizuje się w wymiarze od czterech do ośmiu godzin w miesiącu, w zależności od możliwości psychofizycznych i potrzeb dziecka. Zajęcia prowadzone są indywidualnie z dzieckiem i jego rodziną. Dzieci, które ukończyły trzeci rok życia, mogą uczestniczyć w zajęciach grupowych liczących dwoje lub troje dzieci z udziałem ich rodzin. Wspieranie rodziny polega na udzielaniu pomocy w zakresie kształtowania postaw i zachowań pożądaných w kontaktach z dzieckiem, wzmocnianiu więzi emocjonalnej pomiędzy rodzicami i dzieckiem, rozpoznawaniu zachowań i utrwalaniu właściwych reakcji na te zachowania. Ponadto specjaliści udzielają instruktażu i porad oraz prowadzą konsultacje w zakresie pracy z dzieckiem. Pomagają w przystosowaniu warunków w środowisku domowym do jego potrzeb oraz w pozyskaniu i wykorzystaniu odpowiednich środków dydaktycznych i niezbędnego sprzętu.

Poniżej przedstawiono indywidualny program pracy terapeutycznej z dzieckiem czteroletnim z deficytami rozwojowymi realizowany w poradni psychologiczno-pedagogicznej oraz zaprezentowano rezultaty dwuletnich oddziaływań zespołu specjalistów: psychologa, pedagoga i logopedy, ze szczególnym zwróceniem uwagi na pracę terapeutyczną pedagoga.

Diagnoza

Czteroletni Adaś jest dzieckiem o zaburzonym rozwoju – ma opóźnioną mowę, mieszane deficyty rozwojowe oraz cechy autyzmu. Od okresu wczesnego dzieciństwa rozwijał się nieharmonijnie. Opóźnione jest także jego myślenie słowno-pojęciowe. Chłopiec jest nieco mniej samodzielny od rówieśników w zakresie wykonywania czynności samoobsługowych. W związku z tym powinien być objęty wczesnym wspomaganiami rozwoju. Przedstawiona poniżej diagnoza funkcjonalna Adasia uzasadnia potrzebę objęcia go oddziaływaniami logopedycznymi oraz psychopedagogicznymi. Praca z rodzicami zwiększy efektywność tych oddziaływań, a także wpłynie pozytywnie na rozwój społeczno-emocjonalny dziecka. Adaś porusza się samodzielnie. W zakresie sprawności manualnej: odwzorowuje linie proste poziome i pionowe, rysuje kółka, próbuje rysować znane mu obiekty typu: dom, samochód (widoczny jest nieprawidłowy chwyt kredki), buduje z klocków wieże, pociągi, domki, mostki, posługuje się łyżką i widelcem. Dobrze rozwinięte jest rozumienie słów, zdań i zwrotów. Adaś rozumie większość kierowanych do niego poleceń. Potrafi wskazać na obrazku osoby wykonujące określone czynności. Rzadko się komunikuje (pojawia się zniekształcone powtarzanie sylab, słów), denerwuje się (krzyczy, piszczy), gdy mama go nie rozumie. Czasem złości się też bez wyraźnego powodu.

Chłopiec radzi sobie z porównywaniem przedmiotów i kolorów, potrafi ustrukturalizować materiał pod względem kształtu i koloru. Trudno ocenić, czy porównywanie kształtów i wielkości jest za trudne, ponieważ Adaś nie zawsze podejmuje proponowane zadania. Wykonuje takie, które mu odpowiadają. Jego ulubionymi zabawami i zajęciami są: zabawa samochodami, malowanie, rysowanie. Od roku Adaś uczęszcza do przedszkola. Przeważnie bawi się sam, gdyż kontakt z dziećmi jest utrudniony ze względu na trudności w porozumiewaniu się. Chłopiec jest pogodny, stale uśmiechnięty, nawiązuje kontakt wzrokowy. Czasami prezentuje zachowania stereotypowe (machanie rękami).

Formy pomocy i wsparcia udzielanych dziecku i rodzinie

W związku z powyższą diagnozą dziecko wymaga wielospecjalistycznej, kompleksowej stymulacji rozwoju psychoruchowego w zakresie rozwoju motoryki małej, mowy i języka, zdolności poznawczych, rozwoju emocjonalnego i społecznego, zwiększania umiejętności samoobsługi. Zaleconymi formami pomocy i wsparcia są:

- opieka logopedyczna;
- oddziaływania psychopedagogiczne: stosowanie zabaw, ćwiczeń i zadań mających na celu rozwijanie myślenia i mowy, umiejętności komunikowania się z otoczeniem w sposób werbalny i pozawerbalny, doskonalenie sprawności manualnej i grafomotorycznej, zwiększanie samodzielności;
- pomoc dla rodziców w formie instruktażu, konsultacji, wsparcie w kształtowaniu pożądanych zachowań i postaw wobec dziecka, właściwej stymulacji rozwoju emocjonalno-społecznego.

W skład zespołu specjalistów wchodzi:

- dyrektor poradni, koordynator zespołu,
- psycholog,
- pedagog – terapeuta,
- logopeda.

Indywidualny program wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka

Cel ogólny: Stymulacja rozwoju psychoruchowego dziecka

Cele szczegółowe:

- kształtowanie kompetencji zmysłowych, motorycznych, interakcyjnych, intelektualnych, emocjonalnych;
- rozwijanie sprawności grafomotorycznej i koordynacji wzrokowo-ruchowej;
- wykonywanie ćwiczeń rozwijających percepcję wzrokową, słuchową, koordynację wzrokowo-ruchową;
- stymulowanie rozwoju rozumienia i nadawania wypowiedzi słownych;
- wsparcie rodziców w wychowaniu dziecka, pomoc we właściwym postępowaniu, w rozwijaniu jego kompetencji społeczno-emocjonalnych, samodzielności;
- poszerzanie repertuaru zabaw.

Treści programowe

Lp.	Zadania	Formy realizacji (przykładowe ćwiczenia)	Sprawdzenie efektów terapii
1.	Diagnoza dziecka	Wywiad (rodzice i inne osoby z rodziny), obserwacja, próby eksperymentalne i testowe.	Opis funkcjonowania dziecka. Diagnoza porównawcza.
2.	Usprawnianie funkcjonowania narządów artykulacyjnych	Masaże bierne aparatu mowy (policzki, wargi, dziąsła i język). Zabawy oddechowe.	Zajęcia będą na bieżąco zapisywane w Karcie ćwiczeń logopedycznych.
3.	Trening imitacji	Naśladowanie prostych ruchów z użyciem i bez użycia przedmiotów, naśladowanie dźwięków mowy.	Zajęcia będą na bieżąco zapisywane w Karcie ćwiczeń logopedycznych.
4.	Kształtowanie świadomości własnego ciała	Nauka części ciała poprzez zabawy paluszkowe, rymowanki i śpiewane wierszyki, masaże różnych części ciała.	Przy opisie przebiegu zajęć odnotowywane będą wszystkie osiągnięcia, a także występujące trudności w realizacji ćwiczeń.
5.	Rozwijanie słuchu (słuchu fizycznego i fonetycznego)	Ćwiczenia i umiejętności różnicowania i rozpoznawania dźwięków (głosy zwierząt, pojazdów, otoczenia, ludzkie).	Pod koniec każdego roku szkolnego przeprowadzona zostanie opisowa ocena osiągnięć rozwojowych oraz utrzymujących się u dziecka deficytów.
6.	Ćwiczenia w komunikowaniu się z otoczeniem (doskonalenie rozumienia mowy i zachęcanie do posługiwania się mową)	Ćwiczenia w rozumieniu poleceń, sytuacji i reagowaniu odpowiednim wykonywaniem polecenia (gesty wsparte dźwiękiem, prostym wyrazem). Zachęcanie do wypowiedziania prostych wyrazów.	Treść zajęć i uwagi będą na bieżąco zapisywane w karcie pracy.
7.	Usprawnianie percepcji wzrokowej	Dobieranie obrazków według wzoru, np. koło do koła. Wodzenie palcem po planszy z rzędami małych obrazków – utrzymanie palca w jednym rzędzie.	Treść zajęć i uwagi będą na bieżąco zapisywane w karcie pracy.

Lp.	Zadania	Formy realizacji (przykładowe ćwiczenia)	Sprawdzenie efektów terapii
8.	Rozwijanie koordynacji wzrokowo-słuchowej	Odsłuchiwanie i rozpoznawanie dźwięków z otoczenia. Kojarzenie dźwięku z obrazkiem, szeptanie do ucha przez papierową tubę, łapanie i rzucanie piłki, machanie chorągiewką itd.	Treść zajęć i uwagi będą na bieżąco zapisywane w karcie pracy.
9.	Rozwijanie sprawności manualnej i grafomotorycznej oraz koordynacji wzrokowo-ruchowej	Malowanki, wydzieranki, wycinanki, lepienie z plasteliny. Puzzle, mozaiki, układanki. Zabawy na bazie ruchu rozwijającego V. Sherborne.	Zmiany w zachowaniu dziecka odnotowane w karcie pracy.
10.	Kształtowanie orientacji ruchowo-przestrzennej	Zabawa w „łapki”, stukanie z zachowaniem kierunku, toczenie piłki do celu.	
11.	Wygaszanie nieprawidłowych reakcji dziecka	Odwracanie uwagi, nagradzanie właściwych zachowań.	
12.	Praca z rodzicami i rodziną dziecka	Rozmowy wspierające, porady wychowawcze, wymiana informacji, instruktaż.	Bieżąca ocena rodziców i rodziny dziecka.
13.	Spotkania zespołu (co 3-4 miesiące) – wymiana informacji, wprowadzanie korekt do programu	Koordynacja prac zespołu do spraw wczesnego wspomaganie rozwoju.	Sprawozdanie ze spotkania zespołu.

Indywidualny program wczesnego wspomaganie rozwoju (część pedagogiczna)

Cel ogólny: Stymulacja rozwoju psychoruchowego dziecka

Cele szczegółowe:

- rozwijanie zainteresowań poznawczych w różnych sytuacjach życia codziennego (zachęcanie do stawiania pytań i szukania na nie odpowiedzi);

- wzbogacanie zasobu słów (pojęć) i wiedzy o samym sobie oraz o bliższym i dalszym otoczeniu przyrodniczo-społecznym;
- rozwijanie percepcji słuchowej (rozumienie poleceń, słuchanie ze zrozumieniem opowiadań, wierszyków, ćwiczenia rytmiczne itp.);
- rozwijanie sprawności manualnej i grafomotorycznej;
- rozwijanie pojęć matematycznych w odniesieniu do praktycznych sytuacji;
- wsparcie rodziców we właściwym postępowaniu z dzieckiem.

Czas trwania:

2 godziny w miesiącu

Metody:

głównie oparte na praktycznym działaniu dziecka i metodzie zabawy, z elementami metod: W. Sherborne, Dobrego Startu, M. Frostig, kinestezjologii edukacyjnej, edukacyjnych programów komputerowych itp.

Indywidualny program wczesnego wspomagania rozwoju (część pedagogiczna) i efekty jego rocznej realizacji

Zadania	Formy realizacji	Efekty terapii po rocznej pracy terapeutycznej
Rozwijanie percepcji słuchowej	Rozumienie poleceń i słuchanych tekstów, <ul style="list-style-type: none"> • odtwarzanie struktur rytmicznych, • ćwiczenia słuchu fonematycznego, • ćwiczenie pamięci słuchowej. 	Lepsze rozumienie poleceń, dość dobra analiza i synteza jednosylabowych słów. Unika ćwiczeń rytmicznych, nie lubi – nie słucha tekstu. (Nadal intensywnie rozwijać).
Rozwijanie percepcji wzrokowej	Rozpoznawanie i nazywanie przedmiotów codziennego użytku, owoców, warzyw itp., ćwiczenia analizy, syntezy, spostrzegawczości i pamięci wzrokowej na materiale obrazkowym, geometrycznym i literopodobnym (puzzle, mozaiki itp.)	Rozpoznaje i nazywa przedmioty, ale wykazuje trudności z klasyfikowaniem, dość dobrze radzi sobie z układaniem puzzli, układanek. Ma trudności z wyszukiwaniem różnic, zna niektóre litery, próbuje pisać wyrazy. (Nadal rozwijać).

Zadania	Formy realizacji	Efekty terapii po rocznej pracy terapeutycznej
Rozwijanie sprawności manualnej i koordynacji wzrokowo-ruchowej	Gry i zabawy zręcznościowe, ogólnorozwojowe – motoryka duża i mała (kręgle, zabawy z piłką, ćwiczenia równoważne itp.), zabawy manipulacyjne (układanie klocków, dobieranki, uzupełnianki itp.), różnorodne techniki plastyczne (malowanie, rysowanie, stemplowanie itp.).	Duża ostrożność w wykonywaniu ćwiczeń ruchowych (drabinka, równoważnia), słaba ogólna koordynacja ruchowa. Brak spontaniczności w układaniu klocków, chętnie bawi się samochodami, dużo lepsza sprawność manualna (chętnie koloruje obrazki w szybkim tempie, ale mało dokładnie, lubi malować farbami), niezbyt chętnie rysuje szlaczki literopodobne, posługuje się nożyczkami, ale brak dokładności, unika zabaw z plasteliną. (Nadal intensywnie rozwijać).
Rozwijanie orientacji przestrzennej i orientacji w czasie	Ćwiczenia w kształtowaniu schematu własnego ciała, ćwiczenia w różnicowaniu i określaniu przedmiotów w przestrzeni i na płaszczyźnie, określanie czasoprzestrzeni: pory roku, dzień – noc, dzisiaj, jutro, wczoraj itp.	Zna i nazywa części ciała. Rozumie, choć myli, podstawowe pojęcia: na, pod, obok, nie rozumie: pojęć czasowych dzisiaj, jutro, lewa, prawa, bliżej dalej, rozpoznaje pory roku (lato, zima). (Nadal ćwiczyć).
Rozwijanie pojęć matematycznych	Ćwiczenia w przeliczaniu przedmiotów, porównywaniu zbiorów (mniej, więcej, tyle samo, kształtów, kolorów itp.), klasyfikowaniu i uogólnianiu (na konkretach).	Potrafi przeliczać przedmioty, liczy do 10 (próbuje zapisywać te cyfry, zna znaki matematyczne), nie rozumie pojęć mniej, więcej, myli nazwy figur geometrycznych. (Nadal rozwijać).
Poszerzanie zakresu wiedzy o bliższym i dalszym otoczeniu przyrodniczo-społecznym	Opowiadania, historyjki, książki, obrazki, układanki itp.	Trudno stwierdzić poziom wiedzy, gdyż nie odpowiada na pytania, nie stawia pytań. Nie lubi – nie słucha bajek, historyjek. Zna podstawowe wiadomości o sobie i rodzinie (imiona, role itp.) (Intensywnie poszerzać wiedzę).
Współpraca z rodzicami	Porady wychowawcze, instruktaż, rozmowy wspierające, wymiana informacji.	Rodzice zaangażowani w proces stymulacji ogólnego rozwoju dziecka, choć w II półroczu mniejszy kontakt z nimi; Adasia na zajęcia przywozi dziadek, babcia, niekiedy tata.

Wnioski po rocznej pracy terapeutycznej do realizacji w kolejnym roku

Należy:

- intensywnie rozwijać: funkcje percepcyjno-motoryczne i ich koordynację, a w szczególności percepcję słuchową (słuchanie ze zrozumieniem opowiadań, wierszyków, dokonywanie analizy i syntezy głoskowo-sylabowo-słownej), sprawność manualną i grafomotoryczną (lepienie, wycinanie, rysowanie szlaczków literopodobnych itp.);
- prowadzić ćwiczenia przygotowujące do nauki czytania, pisania i liczenia;
- wzbogacać zasób słów (pojęć) i wiedzy o samym sobie oraz o bliższym i dalszym otoczeniu przyrodniczo-społecznym (czytanie książeczek, komentowanie czynności dnia codziennego, opowiadanie o zjawiskach przyrodniczych – nazywanie ich);
- rozwijać umiejętności matematyczne w odniesieniu do praktycznych sytuacji, opierając się na konkretach (operacje matematyczne przy użyciu przedmiotów, symboli na obrazkach itp.);
- wielokrotnie i systematycznie utrzymywać opanowywane wiadomości i umiejętności;
- rozwijać umiejętność komunikowania się z otoczeniem;
- rozwijać i doskonalić czynności samoobsługowe (głównie w domu).

Efekty podjętych dwuletnich oddziaływań terapeutycznych

Sześciolatek Adam w kontakcie jest pogodny, w sytuacji zadaniowej – zainteresowany, dość chętnie pracuje. Niekiedy zauważa się trudności z koncentracją uwagi. W nowych sytuacjach często wymaga dodatkowych wyjaśnień i ukierunkowania. Rozumie proste polecenia, trudności nastroczają mu polecenia złożone. Poprawnie nazywa: przedmioty codziennego użytku, owoce, warzywa, zwierzęta, kolory. Rozróżnia i prawidłowo określa pory roku. Zna nazwy niektórych zawodów oraz pojęcia określające stosunki przestrzenne (nad, pod, na itp.). Dość dobrze radzi sobie z układaniem puzzli. Chłopiec najczęściej wypowiada się prostymi zdaniami. Zadaje pytania. Poprawnie układa proste historyki obrazkowe. Ma trudności z rozwią-